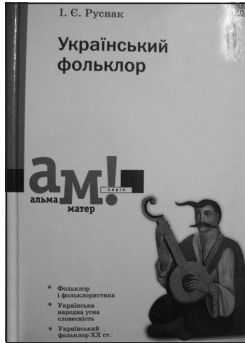




РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ



Усна народна творчість і проблеми педагогічного спілкування

Руснак І. Є. Український фольклор. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2010. – 310 с.

Завдання кожного навчального посібника для вищої школи полягає в тому, щоб доповнити, поглибити знання студентів із відповідного предмета, набуті під час лекційного курсу, допомогти їм цілеспрямовано організувати самостійну роботу з підготовки до практичних і семінарських занять, заліків, екзаменів, курсових та дипломних робіт тощо. Потреба у такому

виданні з української усної народної поетичної творчості сьогодні досить відчутна. Зумовлено це оновленням і вдосконаленням змісту навчального процесу загалом, особливостями вивчення народнопоетичної творчості в умовах незалежної України, що й визначає структуру оцінюваного посібника, його основні теоретичні положення, добір навчального матеріалу, методик проведення занять та організації самопідготовки до них, формування навичок науково-дослідної роботи студентів і т. д.

Ураховавши досвід своїх попередників, І. Руснак розвиває їхні ідеї і, разом з тим, оновлює принципи та методи педагогічного спілкування викладача і студентів під час аудиторних занять та самостійної роботи. Основою такого спілкування є формування уявлень студентів про національну своєрідність ідейно-тематичного спрямування та поетики тих чи інших жанрів української усної народної творчості, а відтак і національної картини світу в них та їхнє призначення у духовному становленні і окремо взятої особистості, і нації загалом. Успішному виконанню таких завдань слугує, наприклад, введення до посібника тем “Емігрантські пісні”, “Стрілецькі пісні”, “Повстанський фольклор”, “Радянський псевдофольклор”, “Український фольклор про голодомор” тощо, які забороняли у “підсоветській” Україні, а тепер суттєво доповнюють сучасні підручники та посібники.

До того ж, кожен розділ у навчальному посібнику І. Руснак складається з історико-теоретичної частини, в якій подано історію питання, визначено природу жанру чи то жанрового різновиду, та частини практичної, в якій виконано аналіз ідейно-тематичного змісту, художніх особливостей найкolorитніших зразків цих жанрів і жанрових різновидів. Такі дані конкретизовано у “Нотатках на полях хрестоматії” на прикладі аналізу одного чи то кількох творів. Далі, щоб підсумувати вивчене, закріпити його, І. Руснак пропонує дати відповіді на поставлені запитання і самостійно виконати низку творчо-пошукових завдань, використавши рекомендовану літературу. Зазначимо, що матеріал у таких розділах подано стисло, конкретно, але всі питання висвітлено всебічно, вичерпно, що робить виклад матеріалу доступним і зрозумілим для першокурсників, а значить і створює належну наукову базу для подальшої самостійної роботи. У такому разі максимально враховано й найновіші відомості народознавства і психолого-педагогічних наук. Завдяки цьому студенти не лише набувають нові знання. На їхній основі у них формується новий, справді український, світогляд,

нове особистісне ставлення до історичної дійсності, глибше і усебічно осмислено закономірності виникнення, становлення і розвитку народнопоетичних жанрів, діалектику суспільних процесів, закладено основи національно свідомої, духовно багатой особистості, людини дієвої життєвої позиції. Цілком зрозуміло, що запропоновані у навчальному посібнику способи педагогічного спілкування цим не вичерпано.

Ось, наприклад, підрозділ “Епічні пісні”. Він охоплює думи, історичні пісні та балади. Удаючись до порівняльного вивчення жанрів українського народного епосу з епосами інших народів, І. Руснак спонукає студентів зіставляти їх, аналізувати і знаходити в них не лише спільне, а й те національно самобутнє, що надає українським народним думам, історичним пісням і баладам особливого національного колориту, виокремлює їх із-поміж епічних жанрів в усній народній творчості народів світу як твори самодостатні, твори, які мають не лише всеукраїнське, а й загальнонародське значення. Студенти знайдуть у посібнику відомості про популярність думи “Втеча трьох братів з города Озова” у Німеччині, Франції, Італії, Англії, Португалії, Іспанії та інших країнах. Автор зазначає, що таку популярність їй забезпечила “актуальність, адже за судження зради, героїчне оспівування вірності є основою морально-етичних ідеалів у будь-які часи” (С. 114). Тут також подано і свідчення М. Андрієвського про те, що українські кобзарські думи спонукають слухачів “не тільки до гарних почуттів, а й до гарних вчинків” (С. 114). У такому аспекті в посібнику потрактовано історичні пісні та балади. Для підготовки усних повідомлень і письмових есе на такі теми, як “Трагічна історія втечі трьох братів з турецької неволі”, “Легендарний образ жінки-полонянки в думі “Маруся Богуславка”, “Боротьба народних месників за волю і краще життя (на матеріалі історичних пісень)”, І. Руснак рекомендує колективні монографії “Визвольний рух слов’ян у народній пісенній творчості” (XVII–XIX ст.)” (К., 1971), “Розвиток і взаємовідношення жанрів слов’янського фольклору” (К., 1973), дослідження С. Грици “Мелос української народної епіки” (К., 1979), Г. Нудьги “Українська дума і пісня в світі: У 2-х кн.” (Львів, 1997–1998) та інші праці. Вони не лише доповняють і поглиблюють знання, одержані на заняттях, а й допоможуть сформувати концептуальний підхід до вивчуваного матеріалу, виробляти уміння і навички самостійної науково-дослідної роботи студентів, збагачуватимуть їхній духовний світ, викликатимуть зацікавлення усною епічною творчістю нашого народу, утверджуватимуть у свідомості першокурсників національні взірці духовної досконалості та дієвої життєвої позиції української людини, викликатимуть прагнення наслідувати їх у своєму житті. У цьому й полягає сутність педагогічного спілкування під час вивчення цієї теми, на що І. Руснак і скерує студентів і викладачів.

Прикметною особливістю оцінюваного навчального посібника І. Руснак є, як уже мовилося, спонукання широкій студентській аудиторії до самостійного осмислення за своєю матеріалу. Для цього використовуються різні методичні прийоми. Так, у “Нотатках на полях хрестоматії” надруковано зразки всебічного аналізу одного твору. Дібрані вони з різних джерел, а саме – із передмов до збірників усної народної творчості, монографій, підручників і т. д. Однак, виходячи з особливостей педагогічного спілкування викладача зі студентами, І. Руснак дібрала такі публікації, які не обмежують творчих можливостей останніх, а навпаки, розвивають і помножують їх. Досягнуто це завдяки тому, що опубліковані зразки не є власне монографічними дослідженнями одного твору, а містять лише основні ідеї та принципи такого дослідження. Відтак, опрацювавши цей матеріал та рекомендовану літературу до теми, відповівши на подані запитання та виконавши відповідні завдання, студент одержить достатньо глибокі знання й сам зможе зробити усебічний аналіз конкретного фольклорного твору. Залишається лише шкодувати, що саме таких завдань і бракує в посібнику. Адже їхнє виконання мало б підсумковий узагальнювальний характер, готувало би студентів до науково-дослідної роботи на наступних курсах і безпосередньо в педагогічній діяльності під час роботи в школі.

Зацікавленню, отже й дієвому та результативному педагогічному спілкуванню під час вивчення української усної народнопоетичної творчості, сприяє перегляд застарілих фольклористичних концепцій, нові принципи висвітлення тієї чи іншої теми, з'ясування тієї чи іншої проблеми.

Уже у вступних заувагах до першого розділу "Фольклор і фольклористика" І. Руснак наголошує, що в усній народній творчості "людина починала виражати своє розуміння світу, самовиражатися, фіксувати і передавати набуті знання і досвід виживання, формувати соціальні, культурні (в широкому сенсі) традиції своєї спільноти" (С. 5). Оцей світоглядний, життєдосвідний чинник є наскрізним у навчальному посібнику – і в теоретичній, і в практичній частині. Скажімо, обрядову поезію І. Руснак пропонує вивчати у тісному взаємозв'язку з відображенням у ній уявлень українського народу про Рід як кровну і духовну спорідненість та боротьбу християнства з цими уявленнями. У давні часи вірили в те, що духи покійників були доброзичливими опікунами Роду, допомагали і в біді, і в радості, що зміцнювало родинні зв'язки, утверджувало культ Роду в сімейному житті, у повсякденному побуті. Християнська ж церква оголосила їх злими духами, повела рішучий наступ на ці вірування, унаслідок чого єдність Роду послаблювалася, було знищено його культ як одну з найважливіших цінностей нашого народу, що мало негативні наслідки у взаєминах у сім'ї та громаді. Спотворені уявлення про людину і світ нав'язував і советський псевдофольклор.

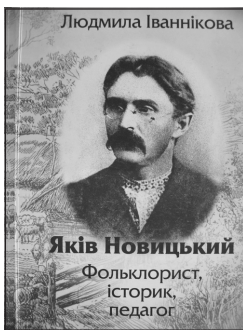
Натомість пісні родинно-побутового циклу, думи, казки, легенди і перекази, стрілецькі пісні, усна народна творчість про повстанські рухи та голодомор формували і покликані формувати у нових поколіннях українців свідомість того, що вони господарі на своїй землі, що вони – нащадки вільнолюбного українського козацтва, січових стрільців та вояків ОУН і УПА, отже представники мужньої та нескореної нації, яким продовжувати й утверджувати звичаї та традиції своїх героїчних предків. Повідомлення про те, що у лавах січових стрільців були син І. Франка, брати Лепки та інші видатні особистості, створює в уяві студентів взірць духовної досконалості української людини, справжнього українського патріота, приклад для наслідування. На формування такого взірця спрямовують і запитання та завдання для самостійної роботи, як-от: "Чому авторські стрілецькі пісні швидко стали народними?"; "Що споріднює стрілецькі пісні з козацькими?"; "Чому стрілецькі, повстанські пісні та фольклор про голодомор належали до відчужених пластів української народної творчості часів СРСР?" Неважко зауважити в характері таких запитань безперервність творення і побутування пісенних жанрів героїко-патріотичного змісту, а відтак і народнопоетичного процесу загалом, з одного боку, та цілеспрямованість, ідейно-світоглядну визначеність педагогічного спілкування – з іншого. Це ж дає усі підстави говорити про навчальний посібник І. Руснак "Український фольклор" як новаторський за своїм змістом та психолого-педагогічними принципами, що також засвідчує і розділ "Народна творчість піддранської України", присвячений вивченню радянського псевдофольклору, сучасного міського фольклору та так званого постфольклору.

Щоправда, з останнім поняттям, хоча автор посібника й покликається на праці цілого ряду вчених (С. Неклюдов, О. Білоусов, В. Анікін, Л. Ядришнікова та інші), важко погодитися. Чому? А тому, що постфольклор не є власне усною народною поетичною творчістю у традиційному розумінні цього поняття, про що говорить і його назва та деякі дослідження. Справді-бо, татуювання, одяг, зачіски з відповідною, найчастіше вульгарною, символікою і т. ін. аж ніяк не можна зараховувати до високопоетичних, звичаєво моральних виявів духовності народу. Навпаки – це свідчення втрати певною частиною суспільства зв'язків із духовною культурою народу, факт вульгарності, занепадництва і національного винародовлення носіїв цієї моди, що, як бачимо, нерідко, насамперед російські вчені, подають як якесь відкриття у народознавчій науці, хоча, насправді, воно таким не є, отже й не повинно мати місця в українських народознавчих дослідженнях, підручниках і посібниках.

Стислий огляд історії кобзарства, короткі біографії найвизначніших українських фольклористів, поради збирачам усної народної поетичної творчості, термінологічний словник, подані у “Додатках”, також є своєрідними доповненнями до попередньо набутих знань і поглиблюють зміст рецензованого видання загалом.

Навчальний посібник І. Руснак “Український фольклор”, як бачимо, цілком і повністю відповідає вимогам вивчення української усної народної поетичної творчості в українській вищій школі на сучасному етапі її становлення. На глибоко науковій основі в ньому гармонійно поєднано ідеї, принципи та концепції фольклористики та психолого-педагогічних наук. На цих підставах виконано глибокий аналіз процесу виникнення, становлення та розвитку жанрів уснопоетичної творчості українського народу і сформовано чітку систему методичних прийомів їхнього вивчення на заняттях та під час самостійної роботи студентів. Відтак у ньому знайшли своє продовження і подальший розвиток основні положення підручників М. Грицяя, В. Бойка, Л. Дунаєвської “Українська народнопоетична творчість” (К., 1983), М. Лановик та З. Лановик “Українська усна народна творчість” (К., 2001), інших праць, що й надає оцінюваному виданню справді новаторського змісту, а педагогічному спілкуванню на його підставах під час вивчення усної народної поетичної творчості у сучасній вищій українській школі актуальності, місткої та цілеспрямованої концептуальності.

Олексій ВЕРГІЙ



Дослідницька рецепція подвижництва вченого

Іваннікова Л. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог. – Запоріжжя: АА ТанDEM, 2010. – 388 с.

Як один із рецензентів рукопису я підтримав видання цієї праці, тепер хочу звернути на неї увагу широкого кола читачів і висловити при цій нагоді ще деякі спостереження.

Яків Новицький (1847–1925) – одна зі знакових постатей тієї української науки, яка в умовах українофобських режимів наполегливо боролася за своє місце під сонцем і за Правду про свою Батьківщину. Напрацювання цього вченого в різних ділянках українознавства настільки значні, що їх не можна було не помітити. Тому в науковій, науково-популярній літературі, довідкових, енциклопедичних і бібліографічних виданнях із останніх десятиліть ХІХ й до нашого часу бачимо чимало публікацій, які більшою чи меншою мірою апелювали до наукового доробку Я. Новицького. До речі, докладну бібліографію цих позицій подано в розділі “Статті та дослідження про Я. П. Новицького” додатків до рецензованої праці (С. 346–363).

Однак цілісного монографічного окреслення образу цього вченого ми не мали. Тому вже з цього погляду монографія Л. Іваннікової є новаторським явищем.

Молода дослідниця тривалий час наполегливо працювала над дослідженням. Першим етапом була підготовка кандидатської дисертації “Фольклористична діяльність Я. П. Новицького”, яку вона захистила 1996 р. на спеціалізованій раді Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Я мав честь бути офіційним опонентом на цьому захисті, тож пам’ятаю, що дисертація справила гарне враження своєю добротністю, і вже тоді мовилося про потребу опрацювання наукової монографії про Я. Новицького з охопленням усіх ділянок його українознавчих зацікавлень та іншої спадщини.